

Gabriel MIOČ

***FRANJEVAČKI SAMOSTANI U BIH U PROMICANJU
NAKLADNIŠTVA S POSEBNIM OSVRTOM NA
NAKLADNIŠTVO SAMOSTANA U DUVNU***

Na početku moram iskreno priznati da sam zadanu temu olako prihvatio pripremiti za ovaj vrijedni i časnai skup. Mislio sam da će ovaj okrugli stol biti “naše domaće čakule kako se tko čega sjeti” pa sam zato olako prihvatio ovaj zadatak. Priznajem da sam se pokajao, ali ne stoga da ne bih ovu temu obradio, nego tema je toliko preozbiljna i preopširna da stvarno traži dosta vremena da bi se ozbiljno obradila. I opet bi bilo dosta propusta. A za ovih niti tjedan dana nije se moglo ozbiljno zadatak izvršiti. Pogotovo je i vrijeme održavanja okruglog stola došlo u nezgodan čas moga uredničkog posla oko lista Naša ognjišta.

Nu što je, tu je. Nije mi ipak žao što sam morao zaviriti u neke izvore i iz njih dosta naučio i nadam se da ćete i vi imati barem malo koristi od toga.

Pisana riječ i nakladnička djelatnost franjevačkih samostana u Bosni i Hercegovini sigurno sežu u početke franjevaštva u ovim prostorima, dakle u četrnaesto stoljeće ili čak i trinaesto stoljeće, po nekim tvrdnjama. Kako su redovnici, posebno benediktinci, oci europske pismenosti, tako su franjevci oci bosanskohercegovačke pismenosti. Njihovi samostani već od početaka bili su škole, najprije za njihove redovničke kandidate, a sigurno i za uvažene i cijenjene građane i dobrotvore samostana. To su katkad i sami kneževi i kraljevi ili pak njihova djeca. Franjevci su česti pisari na kraljevskim ili kneževskim dvorovima i sigurno su usput poučavali u pisanju i druge stanovnike tih dvora. Nažalost, iz tih vremena pisanih dokumenata malo je ostalo. Stoljeća turskog zuluma iza sebe su ostavila pustoš i palež i u njima uništila sve tragove pisane riječi franjevačkih samostana. Tek rijetki su pisani dokumenti spašeni, tko zna kako. Zahvaljujući njima, zaključujemo o tim starim vremenima.

Pisanu riječ i nakladničku djelatnost franjevačkih samostana Bosne i Hercegovine moramo podijeliti na dva vremenska dijela. Prvi dio dok su bili jedna provincija Bosna Argentina i drugi dio od odcjepljenja Hercegovačke franjevačke Provincije u prošlom stoljeću. Od tada Provincije samostalno djeluju u cijelom životu i djelovanju i tako u nakladništvu. Zapravo, pravo nakladništvo u obje Provincije i datira od vremena od kada djeluju kao dvije različite zajednice. Valja priznati da su političke prilike tek tada to dopustile. Turska sila je na izumiranju i na granice Bosne i Hercegovine nastupala je kršćanska Austrija. Iako nije odveć bila raspoložena prema Hrvatima, ipak kao civilizirana zemlja i sama je odmah počela raditi na otvaranju škola ili ih barem pomagala.

Dok su Provincije bile zajedno unutar same zajednice, sva nakladnička djelatnost usmjerena je za duhovno pastoralne potrebe za odgoj, kako franjevačkog podmlatka tako i kršćanskog puka. Jedno od prvih, pa i najpoznatijih tiskanih djela franjevaca Bosne Srebrene svakako je *Nauk kristijanski za narod slovinski*. Tiskan je u Mlecima i, što je vrlo važno, na hrvatskom jeziku (1611.) Nakladnička djelatnost Bosne Srebrene od 17. do polovice 19. stoljeća su djela s područja teologije, filozofije, kanonskog prava, crkvene povijesti i liturgijskih pomagala raznih vrsta. U tom vremenu, što je i logično, sva su djela tiskali vani: u Italiji, Austriji, Mađarskoj i Hrvatskoj... To vrijeme, opećeno brojnim mučeništvom, dalo je i veliki broj plodnih pisaca, teologa, filozofa... Prisjetimo se samo nekolicine: Stjepan Matijevića, Ivan Bandulavić, Pavao Posilović, Ivan Ančić, Stjepan Margitić, Tomo Babić, Jeronim Filipović, Filip Laštrić, Marko Dobretić, Augustin Miletić, Marijan Šunjić, Grgo Martić, Martin Nedić, Antun Knežević...

Diobom Provincija nakladnička djelatnost postaje opsežnija i bogatija. Razloge sam već naveo – promjena političke situacije. Obje Provincije po svom redovničkom ustroju morale su imati odgojne ustanove: sjemenište, novicijat i teologiju. Nije nužno da ove ustanove budu u samoj Provinciji, ali svaka nastoji svoj podmladak odgajati u svojoj sredini. Uspostavom tih ustanova pojačava se skrb za školovanim stručnim kadrom. Povećanjem broja visokoškolovalanih fratara, kao logična posljedica je i povećana nakladnička djelatnost obiju Provincija.

To suvremeno razdoblje u Bosni Srebrenoj i povećano nakladništvo počinje 1850. godine objavljivanjem časopisa *Bosanski prijatelj* fra Ivana Franje Jukića. Nažalost, za dvadeset godina izišla su svega četiri broja ovoga časopisa. Zauzimanjem fra Jeronima Vladića 1887. pojavio se prvi broj *Glasnika jugoslavenskih franjevaca*. Austrijske vlasti nisu dopustile da se *Glasnik* zove hrvatski. Glasnik će kasnije često mijenjati ime pa se zvao: *Glasnik bosanskih i hercegovačkih franjevaca*, *Franjevački glasnik*, *Serafinski*

perivoj, *Naša misao* i na kraju *Franjevački vijesnik*. U svojoj postavci bio je znanstveni časopis i namijenjen je školovanim ljudima, prvenstveno svećenicima – franjevcima. 1941. *Vijesnik* je prestao izlaziti.

God. 1905. bosanski franjevci za hrvatski katolički puk pokrenuli su *Glasnik Sv. Ante Padovanskoga* u Visokom. Već do 1919. *Glasnik* je dostigao nakladu od 15. 000 primjeraka. Do 1918. list je bio mjesečnik. Te godine uredništvo lista prešlo je u Sarajevo i list je postao dvotjednikom. Mora se priznati da ga je hrvatski katolički puk u Bosni, pa i u Hercegovini, rado prihvatio. Zadnjom godinom Drugog svjetskog rata 1945. list je prestao izlaziti.

Godine 1926. bosanski fratri su počeli tiskati i godišnjak *Kalendar Svetog Ante*. I on je dostigao zavidnu nakladu. I za njega je 1945. godina bila zadnja godina izlazenja.

Slijede poslijeratne godine potpune šutnje. I pisana riječ je posve zamrla. 1950. stidljivo i s mnogo opterećujućih tekstova, očito pod prisilom, pojavio je se kalendar *Dobri pastir*. Kalendar će neprestano izlaziti svake godine sve do 1991. godine. Kalendar *Dobri pastir*, zbog kasnijeg dobrog uređivanja, prvenstveno zahvaljujući hercegovačkom franjevcu i profesoru na franjevačkoj teologiji u Sarajevu dr. fra Rufinu Šiliću, doživio je u jednom vremenu veliku nakladu – čak i do 40.000 primjeraka. Narod ga je izuzetno zavolio. Kalendar je bio svojevrsni sažetak kršćanskog nauka i katoličke teologije napisan pučkim jezikom. Pa čak i slika predsjednika bivše komunističke države – bez koje nije mogao izlaziti – nije mogla umanjiti duhovnu vrijednost ovoga štiva. Budući da ni u Hrvatskoj nije bilo osobitog katoličkog tiska, kalendar *Dobri pastir* naveliko se proširio i po Hrvatskoj, zapravo po cijeloj tadašnjoj državi.

Namjesto kalendara *Dobri pastir* od 1995. Bosna Srebrna je obnovila ugasli *Kalendar Svetog Ante*. Ovoga časa naklada mi nije poznata. Prije dvije godine naklada mu je bila 7000.

Ne smije se zaboraviti da je jedno vrijeme dva puta godišnje uz kalendar *Dobri pastir* objavljivana i revija *Dobri Pastir* a kasnije *NOVA ET VETERA* u kojoj su profesori teologije i drugi znanstveni radnici objavljivali svoje znanstvene radove iz teologije, filozofije, sociologije, crkvene povijesti... I ova se revija ugasila iste godine kada i kalendar *Dobri pastir*. Namjesto revije *NOVA ET VETERA* profesori franjevačke teologije Bosne Srebrene još za vrijeme svoga prognaničkoga boravka u Samoboru kod Zagreba pokrenuli su reviju *BOSNA FRANCISCANA*.

Od 1971. zbor franjevačkih bogoslova Bosne Srebrene objavljuje časopis *Jukić*, gdje se mladi teolozi na svoj način uče pisati o ozbiljnim temama.

God. 1982. na svom provincijalnom kapitulu (saboru) Bosna Srebrena je odlučila pokrenuti list – novinu s čvrstom odlukom da se pojavi već početkom iduće godine. I zaista 1983. list se kao mjesečnik pojavio pod imenom *Svjetlo riječi*. Istina, izdavač mu nije bio samo Provincijalat Bosne Srebrene nego i Provincijalat hercegovačkih franjevaca. Pojavljuje se kao mjesečnik, i to je ostao sve do danas. Za široki prostor Bosne Srebrene i dijelom Hercegovine list se u prvom broju pojavio sa zavidnom nakladom. Ratne nedaće nije mogao izbjeći ni ovaj list. Uredništvo je moralo napustiti Sarajevo. Jedno vrijeme bilo je u Baškoj Vodi, a kad je opasnost od rata malo utihnula, uredništvo se preselilo u Livno. Kada su se prilike posve sredile, uredništvo se prije dvije godine vratilo u Sarajevo, gdje je i sada. Ovoga časa list ima nakladu od 9.000 primjeraka.

Kroz cijelo ovo razdoblje od 1850. do današnjih dana franjevci Bosne Srebrene objelodanili su mnoštvo knjiga. Ovdje bi ih bilo teško nabrojiti, osobno mi je nemoguće jer ih sve ne znam, ali mislim da nije ni potrebno.

Kako je već naprijed rečeno, nakon diobe od Bosne Srebrene i Hercegovačka franjevačka provincija nastojala je izgraditi vlastite odgojne ustanove. Dosta rano uspjela je ustanoviti sjemenište i novicijat, a teologiju je uspjela imati tek 1895. godine. Vlastito nakladništvo mlada provincija u Hercegovini započet će već šezdesetih godina prošlog stoljeća. Istina, zajednički je to rad i Provincijalata i biskupskog Ordinarijata za biskupa fra Anđela Kraljevića u Vukodolu. U tiskari Katoličkog poslanstva već 1873. u Mostaru otisnut je prvi broj prvoga hrvatskoga glasila u Hercegovini, *Mladi Hercegovac*. To je u biti “kalendar hercegovački novi i stari za puk s dodatkom štokavki poučni zabavah za prostu godinu 1874.” Kalendar je kratkog vijeka. Već 1875. pojavljuje se novi kalendar *Novi Hercegovac* ili kalendar hercegovački stari i novi za god. 1876. Ove godine glasilo je tiskano “Tiskom franjevačkim”, dakle u novoj franjevačkoj tiskari koju vodi poznati fra Franjo Milićević. I ovaj će se kalendar ugasiti 1884. godine.

Već osamdesetih godina devetnaestoga stoljeća kao da je u Hercegovini pismenost i potreba tiskovine druge vrste a ne samo tipa godišnjaka porasla i 1883. pokrenut je povijesno-književni list *Bosiljak hercegovački*. Opstao je samo godinu dana, ali se odmah iduće godine pojavio *Novi hercegovački bosiljak* – list za zabavu, pouku i književnost. I on traje tek godinu dana, ali se umjesto njega pojavljuje političko-informativni list *Glas Hercegovca* kojemu je nakladnik i odgovorni urednik tada već biskupijski svećenik don Franjo Milićević. 1898. godine svjetlo dana ugledao je list *Osvit*-glasilo Hrvata iz Bosne i Hercegovine. Svi ovi dosad nabrojani kalendari i listovi djelo su i fratara i hercegovačkih laika intelektualaca. 1900. franjevci pokreću poznati i vrlo obiljubljeni list kod hercegovačkoga puka *Kršćanska obitelj* – poučno

zabavni list za hrvatski katolički puk. Traje do oko 1919. godine i opet obnavlja 1938. Profesor dr. fra Dominik Mandić u Mostaru 1919. pokrenuo je reviju *Savremena pitanja*, vjerske znanstvene rasprave za naobražene krugove. Izlazi povremeno.

God. 1934. zbor franjevačkih bogoslova u Mostaru pokreću povremenu publikaciju *Stopama Otaca*. 1935. pokrenut je list za unutarnji život i veze članova Hercegovačke provincije *Hercegovina Franciscana*.

Svi ovi do sada nabrojani kalendari, revije i listovi izvršili su neprocjenjivo djelo u kršćanskom i nacionalnom odgoju hercegovačkog katoličkog hrvatskog puka. Drugi svjetski rat i posljednjeg od njih će ugasiti. Katoličkom Hercegovinom razliječio se jauk od nevino mučenih i na kraju ubijenih. Duša i srce pismenosti hrvatskog puka u Hercegovini širokobriješka gimnazija je opustošena i spaljena i u njoj sve knjiško i muzejsko blago desetljećima marljivo prikupljano. Oko 70 fratara Provincije je zločinački pobijeno, a toliki ih se broj od 1945. do 1960. izmjenjivalo u komunističkim tamnicama. Ono što je ostalo pokretno po samostanima i župama jedva su puku uspijevali dati najnužnije. U takvim okolnostima nikome nije ni padala pomisao kakvog pisanja. Dapače, u Hercegovini je i slovo hrvatski napisano bilo zločin.

Ipak, hercegovački fratri su se prvi u bivšoj državi osmjelili na vrijedni nakladnički pothvat. 1963. tiskali su *Novi Zavjet* u prijevodu dr. fra Ljudevita Rupčića. Za cijelu Crkvu u Hrvata svojevrsna senzacija. Pogotovo jer Franjevačka provincija u Hercegovini od rata nema nikakve institucije: ni sjemeništa, ni novicijata niti bogoslovije. Tek 1960. skrovito, skoro nezakonito (ilegalno) otvorila je novicijat na Humcu. Hercegovačka provincija 1970. dobila je vlastiti godišnjak. Bio je to *Kršni zavičaj*. Utemeljitelj mu je urednik fra Žarko Ilić. 1970. pojavio se prvi broj i do dana današnjega ima isti uređivački koncept; Ne zaboravimo prošlost, Upoznajmo sadašnjost i Mislimo na budućnost. U ta tri tematska bloka obrađen je život Crkve i naroda u Hercegovini ili hercegovačkom narodu izvan Hercegovine. Započeo je u Drinovicima a danas se uređuje u samostanu na Humcu.

God. 1971. godine u srpnju svjetlo dana ugledao je prvi hrvatski katolički list – novina – u Bosni i Hercegovini *Nаша ognjišta* u Duvnu. Idejni i tvarni mu je začetnik fra Ferdo Vlašić, tada župnik i gvardijan u Duvnu. Najprije je želio pokrenuti župni list. Čim su župnici Dekanata duvanjskoga čuli za to, zaželjeli su da bude list Dekanata. I upravo kad je pripremljeni list trebao poći na tiskanje u Rijeku, javili su se i svećenici posušskog Dekanata sa željom da list bude i njihov. Tako je prvi broj i izišao s podnaslovom *List duvanjskih i posuških župa*. Drugi broj će već imati podnaslov: *List Duvna, Livna, Posušja i Rame*. List će se vrlo brzo širiti na ostali dio Hercegovine i Bosne i izgubit

će ovaj podnaslov i dobiti novi, Informativno vjerski list. Naklada će svakodnevno rasti i desetu obljetnicu proslavit će s 15.000 primjeraka. Zatvaranjem fra Ferde Vlašića i fra Joze Križića, urednika i tajnika lista, 1981. godine te događaji u Međugorju bili su veliki poticaj i naklada je lista rasla velikom brzinom. Pred demokratske promjene bila je dostigla i 25.000 primjeraka. Rat je listu oduzeo blizu 4.000 pretplatnika. Uz list uredništvo *Naših ognjišta* objelodanilo je oko 160 različitih knjiga. Danas list doseže nakladu 17.000 primjeraka. Pojavom lista *Glas mira*, *Naša ognjišta* su izgubila i svoje pretplatnike koji su list uzimali zbog praćenja događaja u Međugorju. List *Glas mira* pojavljuje se 1992. Namijenjen je isključivo ljubiteljima Međugorja i štovateljima Gospe međugorske i tom tematikom i problematikom isključivo se bavi. Nakladnik mu je Župni ured Međugorje. Doseže nakladu do 10.000 primjeraka. Danas je naklada nešto niža.

U nakladničkom djelu Hercegovačkih franjevacu svakako treba spomenuti nakladnički niz *Život i svjedočanstva* – izdanja franjevačke knjižnice u Mostaru. Urednik niza je od početka do danas dr. fra Andrija Nikić. U novije doba valja spomenuti nakladničku djelatnost ZIRAL, Zajednice izdanja ranjeni labud. Poznato je da je ova nakladnička ustanova djelo hercegovačkih franjevacu u inozemstvu a od prije nekoliko godina preselila se u Mostar. Nakladnički knjiški niz nastavila je i ovdje i dostigla niz veći od 100 knjiga. Valja spomenuti i pokušaj Zirala i u novinskom nakladništvu s listom *Šalji dalje*, koji je trajao dosta kratko vrijeme. Namijenjen je bio mladeži. Nije mi poznata razina naklade ovoga lista.

Bilo je pokušaja mnogo hercegovačkih franjevačkih župa u pokretanju župnih listova: Godišnji izvještaj župe Blagaj, Godišnjak župe Blagaj, Bilten župe sv. Franje Čapljina, Znaci i koraci Konjic, Godišnji izvještaj župe Kočerin, Godišnji izvještaj župe Čerin, Hrast, list dekanata širokobriješkoga, te u novije vrijeme Framost, list župe sv. Petra i Pavla u Mostaru. Svi ovi listovi izlaze po potrebi župa.

Svjestan sam da ovaj izvještaj ima gomilu propusta. To se događa uvijek kada se nešto radi na brzinu i bez dostupnosti izvora. Uza sve manjkavosti ipak može biti na poticaj. Za ovo izvješće koristio sam se najviše materijalom dr. fra Andrije Nikića za Hercegovinu i fra Marijana Karaule za Bosnu Srebrenu.